

“Çokkültürlülük Efsanesi”¹

Journal of Civilization Studies
Volume 9, Issue 1, pp. 90-93
2024

Received: 31 May 2024

Accepted: 26 August 2024

© The Author(s) 2024

For reprints and permissions:
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mad>

Fatma Türkan ÖZIRMAK²

Günümüzde insanlar tarih sahnesinde hiç olmadıkları kadar birleşik ve ötekiyle bir aradalık içerisinde yaşamaktadır. Bu durum da toplumların sosyal, kültürel ve ekonomik dinamiklerinde çeşitlilik sağlamaktadır. Küreselleşmenin yakından beslediği bu örüntünün gruplar ve toplumlar arasındaki benzerlikleri, farklılıkları, içsel ve dışsal öğeleri de kapsayacak bir zeminde, bir ortak paylaşım alanı tahsis ettiği düşünülür (Duman, 2009: 94). Farklılıkların kabul görmesini sağlayan anlayış ise farklı etnik figürlerin birlikteliğini içeren bir toplum tasarımı sunan çokkültürlülük söylemleriyle kendini bulmaktadır (Şan, 2005: 68). Fakat daha sonra ötekilik olgusunun Batı'nın ana figür olarak kabul edilmesiyle şekillenmesine evrilen yolda kültürün eşitlenmesi de yine Batılılaşma anlamında bir anlayışa hizmet etmeye başlamıştır. Çokkültürlü yaşam hayalinin ise aslında “öteki” ve “biz” ayrımını güçlendirdiği tartışılmaya başlanmıştır (Tekinalp, 2005: 78).

Prof. Dr. Aliye Çınar tarafından kaleme alınan “Çokkültürlülük Efsanesi” eseriyle de çokkültürlü söylem üzerine kapsamlı bir değerlendirme sunulmaktadır. İlahiyat ve din felsefesi üzerine şekillenen eğitiminin yanı sıra yazarın, felsefe, din, toplum ekseninde derlediği çeşitli bildiri, makale ve kitapları da mevcuttur. Kitapla ilgili kurulabilecek en temel değerlendirme, yazarın çokkültürlülük alanında genelden özele felsefi bir tartışma sunarak okuyucuya bir paradigma kazandırma gayretinde olduğudur. Çokkültürlülük kavramı etrafında başlatılan tartışma okuyucuya yazarın kavrama ilişkin eleştirel, felsefi ve yorumsamacı görüşlerini sunduğu dört bölüm aracılığıyla farklı katmanlarıyla aktarılmıştır.

Yazarın çokkültürlülük yaklaşımı çokkültürlülüğe ilişkin Batı merkezli paradigmalardan ötesinde soncu bir örüntüde ele alınmaktadır. Çınar (2016) çokkültürlülüğü, kültürel çoğulculuğun tanınma meselesi olarak çevreleyen ve çağdaş bir yenilik, siyasi bir program olarak tanımlayan paradigmalardan (Doytcheva, 2005: 25) ötesinde çokkültürlülük bağlamında yükselen yapılanmaların ve anlayışların hayal kırıklığına uğramış ve geçerliliğini yitirmiş olduğu gerçeğini okuyucuya aktarmaya çalışmaktadır. Bu aktarım esnasında da çokkültürlülüğe ilişkin söylemlerin kendi içerisinde barındırdığı çelişkileri, çıkış noktasındaki başkalaşmış kaygıları ve tezahür ettiği sonuçları kendi perspektifi ışığında yorumladığı bir anlatı bulunmaktadır.

I. Bölümde çokkültürlülük kavramına kapsamlı bir giriş yapılmış, kavram çeşitli boyutlarıyla birlikte ele alınarak değerlendirilmiştir. Boyutlardan ilki çokkültürlülüğün bir rasyonalizm semptomu olarak konumlandırılmasıyla aktarılmıştır. Bu indirgemeci yaklaşımı temellendiren öge ise çokkültürlülüğün aslında aklın ortak değer olarak şekillendirilmesiyle vuku bulan bir anlayış olduğuna

¹ Bu çalışma, Aliye Çınar'ın İstanbul Sentez yayınlarından 2016 yılında basılan (ISBN: 978-605-9922-44-9) kitabının incelemesidir.

² Araştırma Görevlisi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, e-mail: ftkavugudurmaz@gelisim.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0408-5251

yönelik görüştür. Yazarın rasyonalizm temasında aktarmaya devam ettiği görüşlerde çokkültürlülük kavramı ile demokrasi ilişkisi ele alınmıştır. şüphesiz, çokkültürlülüğün siyasi bir yapılanma olarak kurgulanmasına demokrasi kalkanı birincil gerekliliktir. Demokrasi söyleminin yapıtaşlarından olan siyasi eşitlik kavramı taşıdığı farklı kimlikleri bir arada tutabilme politikasını güçlendirme telaşıyla çokkültürlü anlayışın yükselmesine katkı sağlamıştır. Kültürel çoğulculuk politikaları için gerekli bir diğer unsur ise toplumun açık toplum yapısına sahip olmasıdır. Yazarın açık toplum kavramsallaştırması konuya çokkültürlülük söyleminin de dahil olmasıyla “zorunlu olarak kırılğan ve kontrol edilemeyecek” (Çınar, 2016: 13) bir açıdan ele alınmıştır. Bu doğrultu pek tabii çokkültürlülüğün bir drama dönüştüğünü ve iflasının geldiğini vurgulamaktadır.

Çokkültürlülüğün sonunu getiren birçok dinamik bulunmaktadır. Fakat yazar tarafından da vurgulanan ilk durum “genelleme handikapı” olarak bildirilmiştir. Yazarın “Avrupalı Müslümanlar” olarak örnekleği olguda ortaya koyulan gerçek, Avrupalıların Araplar ve Türkleri önemli bir dini bağları olsun veya olmasın “Müslümanlar” kategorisinde toplamaları olarak gösterilmiştir. Bu tektipleştirmenin yönetim anlayışı ve toplum geneline de zuhur etmesiyle özellikle 11 Eylül olayından sonra oluşan algılar Müslümanları şiddet olgusuyla özdeşleştirmeye başlamıştır. Yazar 11 Eylül olayını, çokkültürlülük anlayışının varlık kazandığı açık toplum yapısının hem kırılğan hem de kontrol edilemeyecek boyutlarını desteklemek için pek çok yerde örnekleymiştir. Sonuç olarak küreselleşmeyle birlikte sınırlarını genişleten çokkültürlülük olgusu elde ettiği olumsuz sonuçlara binaen tehdit olarak görülmeye başlanmıştır. Bu savı destekleyecek şekilde kültürel çoğulculuğu desteklemek amacıyla atılan adımlar geri çekilmekle kalmamış, gruplar sıkı kontrollere tabi tutulmaya başlanmıştır (Çınar, 2016: 15).

Akışta yer alan bir diğer vurgu ise konunun geldiği yerle ilgili olarak Avrupa’daki Türklerin çokkültürlü uygulamaların öznesi konumuna yerleştirilerek değerlendirilmesidir. Konu bir kesiti itibariyle, Türklerin Hollanda düzleminde ele alınmasıyla işlenmiştir. Yazarın aktarımına göre, misafir işçi olarak Hollanda’ya göç eden birincil gruplarla başlayan süreç nihai formuyla hükümet tarafından kalıcı oldukları bilinen ve “Hollandalı Türkler” olarak değerlendirilmeye tabi tutulan “gettolar” olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Gettolaşma dinamiğini besleyen örüntüler sosyo-ekonomik statü belirleyicileri ve kolektif dayanışma ağına dayalı organizasyon biçimi olarak gösterilmiştir (Çınar, 2016: 21).

Yazarın okuyucuya kazandırmak istediği bir diğer bakış açısı ise kültürel görelilik kavramının ardındaki kurgudur. Mozaik ve köprü metaforlarıyla sunulan ve hoşgörü anlayışını yansıtan kültürel görelilik kavramının açıklanmasının ardından bu metaforların çözümlenmesi aktarılmış, köprü olmanın aslında “birbirinden uzak birleşemez karalar olduğumuzu kabul etme”, mozaik olmanın “birbirinden keskin sınırlarla ayrılmış eşit ama farklı renkler olduğumuzu varsayma”, hoşgörülü olmanın ise “doğru olan tarafın yanlış olanı affetmesi, ona lütfen katlanması” gibi imalar taşıdığı ifade edilmiştir (Çınar, 2016: 25). Serimlemenin sonuç noktası ise kodlanan mesajlar aracılığıyla küresel anlamda bir ana ve öteki fiğür kurgusu gerçekteştirildiğidir. Günün sonunda ötekilik olgusu Batı’nın ana fiğür olarak belirlenmesiyle şekillenmekte, kültürel benzeşme yine Batılılaşmaya hizmet etmektedir.

Aydınlatılmak istenen bir başka husus “kozmpolitanizm” çerçevesinde gerçekteştirilmiştir. Dünya toplumu, ortak ahlak anlayışı gibi dinamikleri olan kozmpolitanizm kavramı genel anlamda yerel itkilerin yitirilmesiyle birey ve mekanların evrensel bir ortaklıkta sürdürülmesi amacını taşımaktadır. Fakat öngürülmeyen bir husus olarak, küreselleşme amacıyla yerel örüntülerin yitirilmesinin kişiyi kendi olamadığı için mutsuzluğa sürüklediği kaydedilmiştir. Toplum geneline boşluk, anlamsızlık, sıkıntı, kayıtsızlık olarak tezahür eden bu durum modernizmin bir sonucu olup “kitlesel nevrozu” doğurmuştur.

Kitabın II. bölümünü oluşturan “Sınıflandırmaya Direnç: Daha fazla Tanımlamayı Gerektirmez Mi?” başlıklı anlatımda sınıflandırma “kirlilik, murdarlık” gibi kuramlar üzerinden işlenerek başlatılmıştır. Bölüm genelinde felsefi bir anlatım hakimdir. İnsan, varlık, doğa, teoloji, tin kavramları etrafında

kuramsallaştırılan anlatımın aktarımının ardından kültürün önemli bir yapı taşı olarak “din” üzerinden şekillenen karşılaştırmalı tartışmalar sunulmuştur. Yazar modernizmle yükselen, tanrının egemenliğinin reddi; insan ve aklın egemenliğinin yükselişi döneminin de son döneminde olduğunu iletmektedir. Yazarın merceğinde artık beşeri ve kültürel sermayeyi koruma güncel kaygı olarak yükselmeye devam etmektedir ve öte tarafa atılan dinin yeniden önem kazanmaya başlayacağı bildirilmektedir. Hristiyanlık ve İslam düşüncesinin konumlanışının karşılaştırmalı sunumundaysa İslam düşüncesinin hiçbir zaman dini komple rafa kaldırmamış ve hassasiyetini yitirmemiş olmasına dikkat çekilerek bunun bir fırsat olarak muhafaza edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

III. bölüm olan “İdeoloji ve Çokkültürlülük” başlığı altında çeşitli düşünürlerin ileri sürdüğü “Varlık” ve “ideoloji” kavramları çerçevesinde modernizm eleştirisi gerçekleştirilmektedir. Marx, Hegel, Lukacs, Tillich, Huntington gibi düşünürlerin Varlık ve varlık-düşünce özdeşliğine ilişkin görüşleri ele alınmış, bu görüşlerin modernitede bulunduğu karşılıklar tartışılmıştır. Tartışmanın sonucunda gelinen noktada, düşünce-varlık özdeşliğinin bir yanlısamadan ibaret olduğu, aksi halde özdeş varlığın bilimle eşleştirilmesiyle yani ifşa olması durumunda onun belirleyiciliğinden söz edilemeyeceğini öne sürülmüştür. Yazar böylelikle “modernite projesinin kendiliğinden sonunun geldiğini” ifade etmektedir (Çınar, 2016: 89). Tartışmanın akışıyla uyumlu bir şekilde modern devletin şimdi ne yapacağı yani devamlılığının nasıl sağlanacağı da yine yazar tarafından değinilen hususlardandır. Yazar, Marx’ın devletin fikirlerin yayılmasıyla ayakta kalıp ideolojilerle sürdürülebileceği fikrini destekler şekilde, yeni bir dönüşüm olmadan farklı ideolojilerin hakimiyet kazanmasıyla mevcut yapının korunmasının devam ettirileceğini öngörmektedir. Yazarın kapsamına aldığı bir başka alan, eşitlik kavramı üzerine yapılandırılan düşüncedir. Eşitlik için örgütlenen devlet yetkesinin temel çabası, toplumun üretim dinamiğini etkin kılma gayesi olarak ifşa edilmiştir.

Yazarın eleştiri alanına dahil ettiği bir başka konu ise teknoloji ve teknoloji etrafında şekillenen ideolojidir. Yazar, teknikteki gelişmenin tefekkürün yitirilmesine, düşüncede tutulma yaşanmasına ve insanın kendi varoluşunu fikredememesine yol açtığını kaydetmektedir (Çınar, 2016:94). Bu da konformizmi tetikleyecek ve esasında toplumsal bir demansa kapı aralayacaktır. Yazar bu kapsamda kurduğu anlatısını modernizmin farkındalıklı dönüşümünün sunulduğu postmodernizm etrafında teyitleyerek, bu farkına varma durumunun da esasında bir başarısızlık itirafı barındırdığını vurgulamaktadır. Böylelikle ideolojinin çevrelediği sembollerin yavaş yavaş içi boşalmakta, geçmişe dönüş ve dipte kalan yığımlar muhatap alınmaya başlamaktadır.

IV. bölüm olan “İmgesel Düşünce ve Farklılık Algısı” başlığıyla birlikte yazar, ilk olarak insanın diğer varlıklardan ayırt edici en önemli özelliğinin sembolize etme yeteneği olduğunu vurgulayarak anlatısına başlamıştır. Sembol aynı zamanda insanın dünyayı algılama ve anlam üretme noktasında birincil önem arz etmektedir. Sembol kavramı konuya uygun şekilde yeniden tanımlanmış ve “bir şeyi diğer formda tasavvur etme, iki ögeyi bir araya getirme ve onları birbirine uydurma” şeklinde karmaşık bir süreç olarak okuyucuda düşünsel bir alan aralanmıştır. Bölüm genelinde “aşkın tecrübe”, “temel tecrübe” ve “anlam arayışı” kavramları modern aklın farklı görünüşleri oldukları gerçeklikleriyle birlikte aktarılmıştır. Sonuç olarak ise aklın ortak değer alındığı modern çağda edinimler de kültürel farklılıkları üst kültür semsiyesi altında değerlendirmeye gitmiş fakat bu anlayış somut hayata tezahür edememiştir. Bu alanda yükselen çokkültürlülük, kültürel çoğulculuk gibi söylemler de bitik düşmeye başlamıştır. Modern dünyada teknoloji ve bilimin sıkıca tutulup hislerin, iradenin öteki tarafa atılmasına yönelik eleştiri kültürel özgünlüklere verilen değer de dikkatleri toplamasına müsaade etmeye başlamıştır.

Kitap sonuna gelindiğinde yazarın, okuyucuya farklı bir perspektif kazandırma çabasının başarılı olduğu düşünülmektedir. Çokkültürlülük ekseninde başlatılan tartışma I. bölümde kavrama ilişkin gerçekçi ve kapsamlı bir girizgahın yapılmasının ardından diğer üç bölümde kavramın şekillenmesine zemin hazırlayan tarihsel süreç ve ideolojilerin felsefi bir boyutta okuyucuya aktarılmasını izlenmiştir. Her bir bölüm ile okuyucuya sunulmak istenen mesaj farklı alanlarda ele alınarak pekiştirilmiş, kültürel

çoğulculuğun dünü, bugünü, yarını, görünen ve görünmeyen boyutları yazarın düşünsel değirmeninde harmanlanarak eleştirel bir perspektifte okuyucuya sunulmuştur. Şüphesiz yazarın felsefe alanında almış olduğu eğitim ve birikim, bir yandan kurmakta olduğu fikirsel anlatımı güçlendirmiş, bir yandan da sıklıkla okuyucuyu düşünmeye ve sorgulamaya süreleyen kapalı bir anlatımı filizlendirmiştir. Kitabın, küreselleşme, kültürel çoğulculuk, ortak dünya tasavvuru gibi konulara eleştirel bir yaklaşım geliştirmek ve bunu yaparken de felsefi bir anlatımı tercih edecek okuyucular için önemli bir kaynak olduğu düşünülmektedir. Kitap genelinde felsefe ekseninde temellendirilen ifadelerle sıklıkla rastlandığı için bu anlamda birikimli olmanın okumayı daha anlaşılır ve akıcı kılacağı düşünüldüğü için kitabın ileri okumalar noktasında başvurulacak bir eser olarak tanımlanmasının daha uygun olduğu söylenebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Çınar, Aliye (2016). Çokkültürlülük Efsanesi, İstanbul: Sentez Yayınları, 1. Baskı, ISBN: 978-605-9922-44-9
- Doytcheva, M., (2009) Çokkültürlülük, (Çev.) Akıncılar Onmuş T., İstanbul: İletişim Yayınları.
- Duman, M. Z. (2009). Küreselleşme, Kimlik ve Çokkültürlülük. Sosyal Bilimler Dergisi, 2(1), 93-112.
- Şan, M. K. (2005). Farklılık ve Çokkültürlülük Siyasetleri Üstüne Bir Deneme, Milet ve Nihal, 3 (1-2), 67-114.
- Tekinalp, Ş. (2005). Küreselleşen Dünyanın Bunalımı: Çokkültürlülük. Journal of İstanbul Kültür University. 1,75-87